

УДК 338.124:336.7(477)

О. Буряк

СВІТОВА ФІНАНСОВА КРИЗА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Проаналізовано фундаментальні причини розгортання кризових явищ в економіці України і втрати фінансової стійкості банківської системи держави. Охарактеризовано наслідки впливу кризи на Україну і проаналізовано ефективність антикризових дій Уряду та НБУ. Розроблено рекомендації щодо пріоритетних напрямів стабілізаційної політики України у перспективі.

Ключові слова: національна економіка, криза, банківська система, антикризові дії, стабілізаційна політика.

Фінансово-економічна криза 2007 – 2009 рр. охопила реальний сектор економіки і негативно вплинула на розвиток всіх країн. За даними інформаційного агентства “Bloomberg”, сума збитків, що їх зазнали акціонери банків від цієї кризи впродовж 2007 – 2008 рр., перевищила 690 млрд дол. США [1], а падіння світового національного багатства під дією її впливу скоротилося наполовину (з 107 до 50 трлн дол. США [2]). Проблема кризи стала найпоширенішою тематикою громадсько-політичних та ділових ЗМІ, багатьох аналітичних і суспільно-наукових видань у світі загалом та в Україні зокрема. Україна належить до числа тих країн, які значною мірою постраждали від світової фінансово-економічної кризи – падіння показників її економічного розвитку виявилось найбільшим серед усіх держав пострадянського простору. Таким чином завдання подолання наслідків фінансової кризи стали очевидним.

Вивченню фінансово-економічної кризи та напрямів вирішення проблем, які вона зумовила, присвячено чимало публікацій як науковців, так і фінансистів-практиків. Над вирішенням зазначених проблем працювали К. Рудий, І. Смирнова, М. Швайко, І. Барановський та інші. Проте враховуючи, що наслідки світової фінансової та економічної кризи до цього часу не подолано, зазначена проблематика потребує дальших наукових пошуків.

Мета статті полягає у виявленні та систематизації чинників розгортання фінансово-економічної кризи на українському ринку, визначенні її зворотного впливу на економіку загалом та банківництво зокрема, а також пошуку шляхів виходу із ситуації.

Функціонування банківської системи в період кризи характеризується зростанням ризику ліквідності, валютних та інших ризиків, які виникають унаслідок масового відпливу коштів. Ступінь впливу кризи на економіку загалом та банківництво зокрема залежить від низки факторів, однак базовим чинником є стан банківської системи в докризовий період. Йдеться про ліквідні позиції банків, про те, наскільки їхні зобов’язання забезпечені власним капіталом, яка якість кредитного портфеля, наскільки ефективно працює менеджмент банку. Таким чином, фінансова криза висвітлює ті дисбаланси банківської системи, які в період економічного піднесення є непомітними, ігноруються.

До початку фінансово-економічної кризи банківська система України стрімко розвивалася – з кожним роком зростала кількість банківських установ (у 2008 р. в Україні діяло 184 банки), збільшувалися обсяги їх активів (упродовж лише 2008 р. нарощення

становило 302,8 млрд грн), а співвідношення активів до ВВП сягнуло 97,5% (такого показника не мала жодна країна ЦСЄ). Водночас спостерігалася тенденція до нарощування кредитування, було спрощено умови доступу до кредитних ресурсів (як наслідок, абсолютні показники зросли з 492 до 792,4 млрд грн), позитивну динаміку демонстрував обсяг депозитного портфеля (на 30%). Такі вражаючі результати були досягнуті на фоні економічного зростання, високих інфляційних індексів та бурхливого підвищення споживання [3]. Однак фінансова криза 2008 – 2009 рр. завдала серйозного удару в українській економіці загалом і банківській системі зокрема. Науковці виділяють безліч причин виникнення і поширення кризових явищ в Україні. Зупинимося на головних із них:

- сильна залежність України від міжнародного фінансового ринку. Починаючи з 2005 р., коли Україну було визнано державою з ринковою економікою, стрімко зросли потоки іноземного капіталу в банківський сектор країни. Напередодні кризи зобов'язання перед нерезидентами досягли 32% загального обсягу запозичень банків. Ускладнення в 2008 р. доступу до дешевих грошей на світових ринках спричинили перебої в роботі кількох великих банків, а це, своєю чергою, спровокувало паніку вкладників і призвело до суттєвого звуження ресурсної бази всередині країни. Як наслідок, вітчизняні банки практично заморозили кредитування сектора домогосподарств і нефінансових корпорацій, що зумовило зниження платоспроможного попиту і ще більше підірвало ресурсну базу банківської системи;

- диспропорція між фінансовим та промисловим капіталом;
- випереджаюче зростання споживчого кредитування над інвестиційним. Питома вага кредитів фізичних осіб втричі перевищила кредити нефінансових корпорацій, а питома вага інвестиційних кредитів не перебільшувала 20%. За два передкризові роки обсяг кредитів фізичним особам зріс у 5,6 раза. За таких умов банківська система фактично усунулась від інвестування та не забезпечила собі надійних джерел розширення ресурсної бази. Швидке нарощення кредитування домашніх господарств в обсягах, що перевищували їх потенційні можливості, лише сприяло нарощуванню імпорту, але не забезпечувало економічного зростання всередині країни;

- відплив спекулятивного капіталу з України та девальвація гривні;
- зростання зовнішньої заборгованості;
- критичне зниження ступеня забезпеченості покриття депозитів власними ресурсами банків. Якщо у 2005 р. ступінь покриття кредитів депозитами мав безпечний рівень – 92,6%, то в 2008 р. він знизився до 60%;

- невідповідність термінів наповнення ресурсами українських банків термінам, на які вони надавали кредити фізичним і юридичним особам [4]. Вітчизняні банки позичали за кордоном кошти під 4,5% річних терміном до 5 років і перепозичали їх під 12% на термін до 10 – 20 років. Такі дисбаланси обумовили крах ліквідності банківської системи [5].

- значна доларизація операцій. Понад 50% кредитів у національній економіці було видано в іноземній валюті [6]. Реальний розрив між валютою надання кредитів та доходів населення за умов інфляції збільшило величину і вартість обслуговування боргу, що обумовило виникнення проблеми неплатежів і призвело до порушення стійкості банківської системи;

- слабкість юридичного захисту прав кредиторів;
- неефективні стандарти надання кредитів;

– низький рівень координації грошово-кредитної і бюджетно-податкової політики.

Першим проявом фінансової кризи стала ситуація з Промінвестбанком – одним із найбільших банків України. Висвітлення проблем у роботі Промінвестбанку через ЗМІ спричинило недовіру населення до банківської системи, що зумовило вилучення коштів із депозитних рахунків банків [7]. Остерігаючись втратити власні заощадження люди стояли в довгих чергах, аби зняти депозити. Усього за кілька днів вкладники вилучили понад 3 млрд грн [8]. Банк миттєво втратив ліквідність, а влада, яка була зайнята суперечками, не могла вгамувати ажіотаж. Надалі події розвивалися за принципом “доміно”. Інформація про втрату ліквідності Промінвестбанку на фоні недовіри до влади і чуток про розгортання глобальної фінансово-економічної кризи спровокувала паніку населення. Упродовж жовтня – листопада 2008 р. кошти фізичних осіб на депозитних рахунках комерційних банків України зменшилися на 19 млрд грн у національній валюті (15% від загального їх обсягу) та на 2 млрд дол. (13%) – в іноземній валюті, кошти господарюючих суб’єктів було знижено на 11 млрд грн (12%) та 0,3 млрд дол. (3,3%) відповідно.

Паніка швидко перекинулася на реальний сектор економіки, що проявило себе у виведенні капіталу з виробництва, його відтоку за кордон. Якщо у першому півріччі 2008 р. притік інвестицій в Україну становив 6961,5 млрд дол., то в другій половині цього ж року їх вивіз перевищив надходження і баланс становив 727,5 млн дол. із знаком “мінус”. Відтак у жовтні – листопаді 2008 р. було зафіксоване катастрофічне падіння виробництва (зниження становило 24,1% порівняно з аналогічним періодом попереднього року), різке зростання безробіття (його рівень збільшився на 24,4%, або на 125,3 тис. ос.), збільшення заборгованості по зарплаті (на 348,4 тис. грн, або в 1,5 раза) [9].

У грудні ситуація дещо стабілізувалася. Однак на початку 2009 р., на фоні збільшення кількості банків, де була введена тимчасова адміністрація, відбулась друга хвиля масового зняття депозитів [10]. Зменшення загальних зобов’язань банків за залученими коштами становило 5,1% до попереднього місяця у січні і 5,6% – у лютому. Загалом упродовж жовтня лютого було вилучено 55,3 млрд грн депозитів у національній валюті. Унаслідок масового відпливу депозитних коштів, а також накопичених валютних і строкових дисбалансів між депозитною базою та кредитними вкладками, перед значною кількістю банків постала проблема ліквідності. З огляду на це, банки почали скорочувати штати працівників, відправляти їх у вимушені відпустки.

Для того, щоб фінустанови змогли витримати вплив кризи, в них було введено тимчасову адміністрацію (це, зокрема, банки: “Родовідбанк”, “Укрпромбанк”, банк “Національний кредит”, “Причорномор’я”, “Київ”, “Надра”, “Західкомбанк”, “Одеса-банк”, “Трансбанк”). На 1 квітня 2009 р. 12 банків перебувало у стані ліквідації [11].

Значну роль у посиленні кризових явищ у фінансово-інвестиційному секторі відіграла нестабільна економічна ситуація в країні, яка характеризувалася зростанням інфляції, взаємними неплатежами суб’єктів господарювання, що спричинилося до зниження обсягів виробництва та гальмування економіки. Негативний вплив також чинили нестабільності валютних курсів і курсів цінних паперів, значна непропорційність доходів державного бюджету до його витрат, надлишок грошової маси в обороті країни. До того ж, загальна ситуація погіршувалася незбалансованою урядовою політикою [12]. Унаслідок цих та інших факторів ВВП України знизився на 15,1%, обсяг промислового виробництва – на 21,9%. Найбільші темпи падіння було зафіксовано у першому півріччі 2009 р.

Через стрімке зростання кількості проблемних кредитів майже всі банки припинили кредитування економіки – обсяг кредитного портфеля скоротився на 2,7% (747 млрд грн), кредитування фізичних осіб зменшилося на 14%. Прибуток банківської системи у 2009 р. мав чітку негативну динаміку. У підсумку року загальні збитки банків сягнули 38,5 млрд грн. На кінець 2009 р. із 182 діючих банків в Україні 14 перебувало в стані ліквідації, обсяг чистих активів банківської системи знизився з 972,2 до 880,3 млрд грн [13].

З огляду на існуючу ситуацію, уряд та НБУ змушені були вжити низку заходів, зорієнтованих на досягнення таких цілей [14]:

- забезпечення стабільності національної валюти за допомогою інструментів відсоткової і валютної політики;
- підтримку ліквідності банківської системи;
- зниження попиту на іноземну валюту шляхом запровадження валютних аукціонів для позичальників;
- зниження спекулятивного тиску на валютний ринок за допомогою інструментів адміністративного впливу.

На початкових етапах реалізації антикризових заходів основні зусилля було спрямовано на підтримку ліквідності банківської системи. Найбільш проблемні банки було рекапіталізовано, а також введено обмеження щодо використання депозитних вкладів населення у банках, де була введена тимчасова адміністрація (до “Родовідбанку” та банку “Столиця” було застосовано повний мораторій).

Рятуючи банківську систему від дефолту, НБУ здійснював рефінансування комерційних банків. З цією метою він надав їм кредитів на суму 170 млрд грн у 2008 р. і 55,8 млрд грн – у першому півріччі 2009 р. [15]. Однак призначені кошти були спрямовані на купівлю іноземної валюти в спекулятивних цілях. Збільшення гривневої грошової маси в умовах обмеженої пропозиції валюти спровокувало обвал гривні до 8 – 9 грн за дол. США. На деякий час НБУ втратив можливість контролювати курс гривні і змушений був переглянути цілі грошово-кредитної політики.

У 2010 р. регулятор зосередив увагу на обмінному курсі, інфляції та обсягах окремих монетарних агрегатів. Як наслідок, українській економіці вдалося вийти із гострої фази фінансово-економічної кризи і перейти до етапу посткризового оздоровлення. Серед головних позитивних змін у сфері грошово-кредитного регулювання, що стали можливими завдяки здійсненню зваженої грошово-кредитної політики, можна виділити такі [16]:

- зменшення спекулятивного попиту на іноземну валюту і стабілізація обмінного курсу гривні (у 2010 р. та наступних роках коливання курсу гривні були набагато помірніші, ніж у 2009 р.; у 2011 р. гривня хоча і девальвувала, її курс залишився стабільним);
- зниження інфляційного тиску на споживчому ринку;
- покращення показників функціонування банківської системи (зріс регулятивний капітал банків, знижено рівень збитковості банків);
- прискорення темпів зростання обсягів коштів на рахунках у банках;
- відновлення кредитування.

Починаючи з другої половини 2009 р. економіка України почала демонструвати тенденції поступового виходу з кризового стану. У першому кварталі 2010 р. ВВП зріс на 4,9%, а обсяг промислового виробництва – більш ніж на 10%. Проте, незважаючи на

ознаки “симптомів оздоровлення”, стан банківської системи продовжує залишатися складним. Кредитні ресурси все ще занадто дорогі, рекапіталізація банків не доведена до логічного завершення, а довіра населення до банківської системи знаходиться на низькому рівні.

Аналіз досвіду передкризової діяльності банків дає можливість зробити такі висновки і рекомендації на майбутнє: по-перше, кредитна політика банків має бути під пильною увагою держави; по-друге, необхідно встановити нормативи щодо мінімальних вимог до платоспроможності позичальників, щоб зменшити інтереси кредитних менеджерів; по-третє, не можна практикувати надання кредитів в іноземній валюті позичальникам, що не мають доходів у цій валюті; по-четверте, держава має пильніше і надійніше контролювати кредитну діяльність банків і небанківських фінансових установ; по-п’яте, необхідно забезпечити збільшення присутності держави у банківській системі та зниження залежності останньої від іноземного капіталу; по-шосте, доцільно спрямувати значні зусилля на відновлення позитивних очікувань з боку вкладників та інвесторів банків; по-сьоме, потрібно забезпечити узгодження дій органів державної влади і суб’єктів господарювання.

Для повної нейтралізації наслідків фінансово-економічної кризи сфери необхідно скоординувати зусилля на тому, щоб стабілізувати національну валюту та банківську систему загалом. Для цього потрібно відновити довіру населення до банків і утримувати валютний курс на стабільному рівні внаслідок введення обмежень у вигляді валютного коридору, а також шляхом застосування механізму інфляційного таргетування.

Висновки

Світова фінансова криза стала серйозним випробуванням для України. Вона виникла в силу багатьох обставин, найголовнішими з яких є: сильна залежність України від міжнародного ринку капіталів та слабкість вітчизняного фінансового ринку. Значний вплив на розвиток кризових явищ в економіці України має часто непрофесійне висвітлення фактів у засобах масової інформації, що спричиняє появу негативних очікувань населення і значною мірою підриває його довіру до ринку фінансових послуг.

Основними засобами запобігання послаблення банківської системи та можливій кризі є втілення таких заходів: зниження ризиків у банківській системі; девальютизація; інституційна консолідація банківської системи та підвищення довіри до неї з боку населення. Для повної нейтралізації наслідків фінансово-економічної кризи сфери необхідно скоординувати зусилля на тому, щоб стабілізувати національну валюту та банківську систему загалом. З цією метою потрібно скоординувати зусилля на відновлення довіри населення до банків і на тому, щоб утримувати валютний курс на стабільному рівні. Забезпечити це можна шляхом введення обмежень у вигляді валютного коридору, а також застосування механізму таргетування інфляції.

Література

1. Вайн С. Глобальный финансовый кризис. Механизмы развития и стратегии выживания [Текст] / С. Вайн. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2009. — С. 13.
2. Офіційний сайт агенції Bloomberg [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bloomberg.com>.
3. Бражко О. В. Вплив фінансово-економічної кризи на банківську систему України [Електронний ресурс] / О. В. Бражко. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2011_6/files/EC611_43.pdf.

4. Сметанська Ю. С. Сучасний стан та проблеми розвитку банківського сектору України [Електронний ресурс] / Ю. С. Сметанська, М. Ю. Мироненко. — Режим доступу : [http://www.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evu/2009_13/Palatna.pdf\(02.02.2010\)](http://www.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evu/2009_13/Palatna.pdf(02.02.2010)).
5. Пазера М. Світова фінансова криза та її наслідки для банківської системи України / М. Пазера // Вісник НБУ [Текст]. — 2009. — № 1. — С. 28—33.
6. Шайда О. Є. Вплив світової фінансової кризи на економіку України / О. Є. Шайда, Б. В. Вітровий // Науковий вісник НЛТУ України [Текст]. — 2011. — Вип. 21.12. — С. 276.
7. Гриценко В. Світова фінансова криза: діагностика та нові підходи до виживання на фінансовому ринку / В. Гриценко // Вісник НБУ [Текст]. — 2011. — лютий. — С. 20—26.
8. Сметанська Ю. С. Сучасний стан та проблеми розвитку банківського сектору України...
9. Економічна криза в Україні: наслідки та ефективність антикризової політики [Текст] : інформ. бюлет. — К. : [б. в.], 2012. — С. 6.
10. Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики [Текст] : аналіт. доп. — Х. : [б. в.], 2009. — С. 5.
11. Андрушків І. П. Вплив фінансово-економічної кризи на вітчизняну банківську систему та основні заходи виходу з неї / І. П. Андрушків // Науковий вісник НТЛУ України [Текст]. — 2010. — Вип. 20.12. — С. 130.
12. Гриценко В. Світова фінансова криза: діагностика та нові підходи до виживання на фінансовому ринку... — С. 20—26.
13. Бражко О. В. Вплив фінансово-економічної кризи на банківську систему України...
14. Лисенко Р. С. Фінансово-економічна криза в Україні: причини виникнення та необхідні заходи для відновлення фінансової стійкості банківської системи [Електронний ресурс] / Р. С. Лисенко. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tpe/2009_20/Zb20_03.pdf.
15. Сивульський М. І. Національні особливості фінансової кризи / М. І. Сивульський // Фінанси України [Текст]. — 2009. — № 7. — С. 13.
16. Стефюк Т. Д. Грошово-кредитна політика України на сучасному етапі [Електронний ресурс] / Т. Д. Стефюк, І. М. Рагошнюк. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2011/Economics/1_79165.doc.htm.

О. Buryak

WORLD FINANCIAL CRISIS AND ITS INFLUENCE ON THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Fundamental reasons of development of the crisis phenomena in the economy of Ukraine and losses of financial firmness of the banking system of the state are analysed. The consequences of influence of the crisis phenomena on Ukraine are described and the efficiency of anti crisis actions of Government and NBU is analysed. The recommendation in relation to priority directions of stabilizing policy of Ukraine in prospect is developed.

Key words: national economy, crisis, banking system, anti crisis actions, stabilizing policy.